

AZ ISKOLÁSKORÚ GYERMEKES APÁK OTTHONI SZEREPVÁLLALÁSA: AZ APÁK OTTHONI RÉSZVÉTELÉNEK DIMENZIÓI, FORMÁI

CSÁK ZSOLT

Debrecen Egyetem, MTA-DE-CSATOKK, Debrecen

Beérkezett: 2023. augusztus 2., *elfogadva:* 2023. október 26.

Interjúkutatásunkban az iskoláskorú apák otthoni gyereknevelési és egyéb, gyermekükkel kapcsolatos tevékenységeit vizsgáljuk. Arra keressük a választ, hogy a Magyarországon élő apák hogyan látják, milyen tevékenységekben, formákban vonódnak be otthon, illetve mit gondolnak, miképp járulnak hozzá gyermekeik fejlődéséhez. A félig strukturált interjúk kérdéssorainak, valamint a megvalósult interjúk elemzésének kereteit a *Pleck (2010, 2012)* által lefektetett otthoni bevonódási dimenziók adták. Mintánkat 18 iskolás korú gyermekkel rendelkező apa alkotta. Eredményeink alapján az apák leginkább a mozgásos tevékenységekben (pl. sport, kirándulás), a tapasztalati/gyakorlati úton történő ismeretátadásban, illetve a gyermek kihívások elé való állításában látják leginkább a hozzájárulásukat gyermekük fejlődéséhez.

Kulcsszavak: magaskultúra, határon túli hallgatók, felsőoktatás, kulturális tőke, gazdasági tőke

In our interview research, we are looking at school-age fathers' child-rearing and other child-related activities at home. We are looking for answers to how fathers living in Hungary perceive, what activities and forms they are involved in at home, and how they think they contribute to their children's development. The framework for the questions of the semi-structured interviews and the analysis of the conducted interviews was provided by the home involvement dimensions laid out by *Pleck (2010, 2012)*. Our sample consisted of 18 fathers with school-aged children. Based on our results, fathers see their contribution to their child's development mostly in physical activities (e.g., sports, excursions), in the transfer of knowledge through experience/practice, and in challenging the child.

Keywords: fatherhood, parenting involvement, semi-structured interview

Levelező szerző: Csák Zsolt, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet, 4032 Debrecen, Egyetem tér 1. E-mail: csakzsolt66@gmail.com

Bevezetés

Tanulmányunkban az apák otthoni gyermeknevelési tevékenységeivel (parenting), és annak dimenzióival foglalkozunk. A szakirodalom szerint az apák ezen tevékenységeiken keresztül hozzájárulhatnak gyermekük optimális fejlődéséhez (Cabrera et al. 2014; Coles 2015; Diniz et al. 2021; Kosterman et al. 2004; Yu et al. 2019), illetve közvetett módon nagyobb iskolai eredményességükhöz is (Pusztai-Fényes 2022; Kaplan Toren 2013; Bhargava-Witherspoon 2015; Wang-Sheikh-Khalil 2014; Kim-Hill 2015). Mindezek ellenére Magyarország kollektív tudatában még mindig a nők az elsődleges otthoni gyermekgondozók és nevelők (Pongrácz-S. Molnár 2011; Murinkó 2014), és például a gyermekükkel otthon levő apák vagy a női kenyérkeresős családok ritka jelenségnek számítanak hazánkban (Neményi-Takács 2018; Sztáray Kézdy-Drjenovszky 2021). A családi munkamegosztásról alkotott kép jelenleg polarizált, miszerint az anyák feladata a gondozói szerepkör betöltése, az apák pedig az elsődleges kenyérkeresők és családfenntartók (Gregor 2016; Szalma-Takács 2022). A hagyományos nemi szerepek továbbélésének hátterében állhatnak a korábbi szülői minták, de az iskolarendszer és a munkahelyi kultúra is (Fényes-Gál 2020; Fényes-Pusztai 2020). Fontos azonban megemlíteni, hogy a közvélekedésben növekedni látszik azok aránya, akik elfogadó attitűdöt mutatnak az apák gyermekgondozói és -nevelői szerepben való megjelenésével és helytállásával kapcsolatban (Spéder 2011). Mindezek miatt az apák napjainkban megmutatózó bevonódási gyakorlatainak, valamint szülőségükről való elképzeléseinek feltárása fontos kutatási terület, melyhez reményeink szerint ez a tanulmány is hozzájárul.

Az apák bevonódása

Az apák szülői aktivitása és a gyermek fejlődése közötti pozitív kapcsolatra meglehetősen sok tanulmány mutat rá. Az apák tevékenységeik révén hozzájárulnak a gyermekük alacsonyabb társagressziójához, a gyermekek nagyobb szocioemocionális kompetenciájához, a jobb kognitív képességeikhez, csökkenthetik a szorongás és depresszió kialakulását (Diniz et al. 2021; Bronte-Tinkew et al. 2008), valamint a nyelvi kompetenciák fejlődését is elősegíthetik (Lamb-Lewis 2010; Cabrera et al. 2014). A gyermekek fiatal felnőtt korukra kialakuló optimizmusa és énkompetenciája részben az apai nevelés szeretetteljes mivoltától is függ (Yu et al. 2019), és a deviáns viselkedések megtagadásához is hozzájárul a jó apa-gyermek kapcsolat (Kosterman et al. 2004).

Az iskola intézményén belül megvalósuló szülői aktivitások és az iskolai eredményesség közötti kapcsolatot tanulmányozó kutatások (Bacskaï 2020; Imre 2015; Epstein et al. 2002; Pusztai-Fényes 2022) vizsgálják az otthoni bevonódás és az iskolai eredményesség közötti viszonyt is. Ezek az otthoni, nem kimondottan iskolához köthető apa-gyermek interakciók (általános szülői feladatok teljesítése, a gyermek köré támogató network építése stb.) és törődés, közvetve ugyan, de hozzájárulhatnak a gyermek nagyobb iskolai eredményességéhez is (Pusztai-Róbert-Fényes 2023; Pusztai-Fényes 2022; Kaplan Toren 2013; Bhargava-Witherspoon 2015; Kim-Hill 2015; Wang-Sheikh-Khalil 2014).

Hazánkban az apák bevonódásának vizsgálata során figyelembe kell vennünk az úgynevezett „kettős szerepelvárás”, melynek során az apáknak egyszerre kell megfelelniük

a család anyagi fenntartói, valamint az aktív gyermeknevelői szerepeknek (Spéder 2011). Az apák otthoni szerepvállalását befolyásolhatják a munkahelyi faktorok (munkaidő-beosztás, munkahelyi kultúra stb.), a személy és a család karakterisztikája, valamint a politikai keretek, döntések is (Burgess–Davies 2020; Grau-Grau 2020; Norman 2017; Szalma–Takács 2022). Az apák szocioökonómiai helyzete és a gyermekükkel direkt és indirekt formájú törődés közötti kapcsolat inkonzisztens eredményeket mutat, azaz nem feltétlenül vonódnak be jobban otthon a magas státuszban levő apák (Diniz et al. 2021). Emellett, magyarországi adatok szerint a szülők otthoni részvételének mértéke független a szülők életkorától, valamint családszerkezetüktől, de nagyobb bevonódás mérhető a kevesebb gyermekkel rendelkező családokban, és az anyák esetében (Pusztai–Róbert–Fényes 2023). Az apák gyermekkorában megélt saját apai kapcsolata, az anya elképzelései, támogatása, a rokonok és barátok hozzáállása, illetve az apák önmagukban és képességeikben való hite szintén alakítja az apák otthoni részvételét (Diniz et al. 2021; Flouri–Buchanan 2003; Norman 2017; Kim 2018). A szakirodalom foglalkozik az úgynevezett anyai „kapuőr” (gatekeeping) jelenséggel (Kim 2018; McBride et al. 2005; Norman 2017; Pleck 2012), melynek során az anyák a gyermekekkel vagy a gyermekért végzett tevékenységet saját feladatkörüknek, anyai identitásuknak tekintik, ezzel elzárva az apákat ezen színterektől. Meghatározó tényező a nemi szerepekről alkotott kép is. Azon családokban, ahol jobban azonosulnak modern nemi szerepekkel, az apai bevonódás fokozottabb (Diniz et al. 2021).

Mivel tanulmányunkban igen nagy számban jelennek meg az elvált apák, így indokolt az ő bevonódásuk áttekintése is. Hazai kutatások alapján a serdülők szerhasználata, depressziójának és/vagy deviáns viselkedésének kialakulása a megbomlott családszerkezet esetén fokozottabb. Ugyanakkor a szülő-gyermek kapcsolat, függetlenül a család struktúrájától, szintúgy lényegi ezen tényezők kialakulásában. A teljes, egyszülős és mozaik családtípusokat összevetve a mozaikcsaládokban a legalacsonyabb az érzelmi támogatás mértéke, és ezen családokban tapasztalható a legmagasabb szülői kontroll is (Elekes 2014). A nemzetközi adatokat tekintve, az egyszülős családokban az apák a gyermekükkel végzett tevékenységekbe jobban bevonódnak, illetve összességében pozitívabb viselkedési minták jellemzőek rájuk, mint a kétszülős családokban (Coles 2015). Ez a fokozottabb bevonódás elmondható az iskolai rendezvények esetében is (Nord–Birmhall–West 1998). Mindez azonban inkább akkor jellemzi őket, ha ők az elsődleges gyermeknevelők. A gyermeküket egyedül nevelő apák Magyarországon még ritka jelenségnek számítanak (Szalma–Takács 2022).

A vizsgálatban használt apai bevonódási dimenziók

Ebben a kutatásban az apák otthoni bevonódását Pleck (2010, 2012) munkái alapján bontottuk összetevőkre. Pleck három fő és két kiegészítő dimenzióból álló modellt hozott létre, mely dimenziók a következők: (1) *Pozitív közvetlen tevékenységek* (positive engagement activities), melyek a gyermek fejlődését elősegítő interakciókat foglalják magukban, például olvasás, közös játék a gyermekkel; (2) *Melegség és érzékenység* (warmth and responsiveness), ami az apai részvétel minőségi dimenzióját takarja, azt, hogy az apa mennyire törődő attitűddel fordul gyermekéhez vagy például hányszor fejezi ki szeretetét gyermeke felé; (3) *Kontroll* (control), a gyermek tevékenységének nyomon követése és felügyelete, a gyermekkel kapcsolatos döntésekben való részvétel. A további két kiegészítő/

segéd összetevő: (4) A *szociális és tárgyi indirekt törődés* (social and material indirect care), idetartoznak a nem közvetlenül a gyermekkel való interakciókon alapuló, de a gyermekért tett cselekedetek, például árúk és szolgáltatások vásárlása, a szervezési feladatok, mint például az időpontfoglalás az orvosnál a gyermek részére, a gyermek szociális kapcsolatainak bővítése; (5) *Monitorozás* (process responsibility), az apai figyelem és kontroll gyakorlása a gyermek szükségletei felett, annak a monitorázása és az abban való bizonyossága, hogy a gyermek szükségletei ki vannak elégítve vagy szükségleteinek kielégítése folyamatban van (Pleck 2010, 2012).

Módszertan

Fő kutatási kérdésünk az volt, hogy milyen tevékenységeket végeznek az alanyok iskoláskorú gyermekükkel otthon, miben látják apai szerepük megnyilvánulását, és miben látják hozzájárulásukat gyermekük fejlődéséhez. Mindezt az apák saját perspektívájából vizsgáltunk.

Vizsgálatunkban kvalitatív, félig strukturált interjúk módszert alkalmaztunk. Az interjúk mindegyike személyes formában, az alanyok lakásán valósult meg, melyről hangfelvétel, majd legépelt formátum készült, hosszuk átlagosan 47 perc. Az alanyok tájékoztatva lettek a kutatás céljáról, anonimitásuk biztosításáról, az adatfelvétel bármikori megszakításának jogáról, és beleegyezésüket adták az interjúk megvalósulásához. Az anonimitás megőrzése érdekében elemzésünk során álneveket használtunk. Mintánk nem valószínűségi, hólabda módszerrel valósult meg, melynek kiindulópontja a kutató távolabbi ismeretségi körétől eredt. Mintánkba kizárólag olyan apák kerülhettek, akik legalább egy, jelenleg is közép- vagy általános iskolás korú gyermekkel rendelkeznek és az esetleges válás esetén aktívan tartják vele a kapcsolatot. A kérdéseinket általánosságban, nem egy-egy adott gyermekre fókuszálva tettük fel.

Ebben a tanulmányban 18 gyermekes apával készült interjút dolgozunk fel, de az interjúk számának bővítése folyamatban van. Az alanyok további jellemzőit a 1. táblázat

1. táblázat: Az interjúalanyok jellemzői

Név	Életkor	Iskolai végzettség	Jelenlegi foglalkozás	A család szerkezete	Ő az elsődleges nevelő?	Gyermekek életkora és (neme)
Géza	39	diploma	iskolai rendszer-gazda	házas	–	7 (L)
Tamás	30	érettségi	gépkocsivezető	házas	–	8 (L)
László	41	diploma	tanár	házas	–	12(L), 10(F), 7(F)
Imre	43	8 általános	sértéstelepi dolgozó	élettársi kapcsolatban	–	12(F)
Csaba	53	szakmunkás	asztalos (cégnél)	elvált, egyedülálló	nem	24(L), 22(L), 9(L)
Péter	44	főiskola	hr munkatárs	házas	–	9(F), 2(F)
Gábor	46	diploma	mezőgazdasági vállalkozó	házas	–	13(L), 10(L), 8(L)

1. táblázat: (folyt.)

Név	Életkor	Iskolai végzettség	Jelenlegi foglalkozás	A család szerkezete	Ő az elsődleges nevelő?	Gyermekek életkora és (neme)
Áron	44	szakmunkás	gépkocsivezető	házas	–	9(L)
Ádám	47	érettségi	lakatos	házas	–	25(L), 19(F) 14(F)
Sándor	45	érettségi	őstermelő	házas	–	10(F), 4(F)
Zoltán	48	szakmunkás	szobafestő és mázoló	házas	–	9(F), 4(L)
Dávid	41	szakmunkás	autószerelő	elvált, egyedülálló	nem	13(F)
Károly	46	főiskola	rendőr	mozaik	igen	21(L), 16(L)
István	57	szakmunkás	gépkocsivezető	elvált, egyedülálló	igen	19(L), 17(F)
Szilárd	46	főiskola	agrár területen vezetői pozíció	házas	–	15(F), 17(F)
Balázs	49	szakmunkás	karbantartó	mozaik	igen	18 (L)
Zsolt	54	diploma	műszaki vezető	házas	–	26(L), 18(F)
Kornél	48	diploma	építésvezető	házas	–	14(F), 4(L)

foglalja magában. Az interjúk során az apákat gyermekkorukról, leginkább saját apjukkal való gyermekkori kapcsolatokról, a jelenlegi családi szerepkörükről, gyermeknevelési gyakorlataikról és meglátásaikról, illetve az iskolához fűződő attitűdjükről, kapcsolattartási szokásaikról, a gyermek életében az iskola szempontjából betöltött szerepükről kérdeztük. A jelen elemzés azonban csak egy dimenziót, az otthoni apai bevonódást állítja fókuszba, és például az apák iskolai szerepvállalását nem vizsgálja.

Az apák otthoni gyermeknevelési (*parenting*) szerepvállalását, Pleck nyomán, az elemletben bemutatott öt dimenzió mentén vizsgáljuk. Részletesebb kutatási kérdéseink:

- Pleck (2010, 2012) modelljén keresztül szemlélve, melyek az egyes dimenziókhoz tartozó legjellegzetesebb bevonódási gyakorlatok?
- Mennyire tudatos az adott bevonódási forma, és miért pont ezeket a formákat választják?
- A Spéder (2011) által megfogalmazott kettős szerepelvárás megjelenik-e bevonódásuk szempontjából? Ha igen, milyen módon, ha nem, miért nem?

Eredmények

Pozitív közvetlen tevékenységek

Az otthoni tevékenységük kapcsán elmondható, hogy apai szerepükben lényegi helyet foglalnak el a sport- és játéktevékenységek, amelyeket gyermekükkel közösen végezhetnek. A gyermekkel való interakciókra rákérdezve, a válaszok elsődlegesen valamilyen játék vagy szabadtéri elfoglaltságok voltak. Az apák játéktevékenységek szempontjából nagyobb fokú bevonódást mutatnak az anyákhoz képest (Diniz et al. 2021). Interjúink

során alanyainknál ráadásul úgy tűnt, mindezt szorosan az apaság fogalmával identifikálják. Ezt a szerepkörüket abban az esetben is tovább hordozták, ha már elváltak korábbi feleségüktől.

„A szabadidős játékok tekintetében vagy akár az úszás. Hogy a fő játéktevékenységben, úgy mondom akkor én vagyok a dominánsabb, én vagyok az, aki, ha futni kell vele, ha focizni kell vele, ha tollasozni kell vele, ha ping-pongozunk, billiárdozunk, csocsóznak, minden. Tehát többségében azt mondom, hogy a mozgásosabb játékokban úgy mondom én vagyok az, aki dominánsabb a feleségemmel szemben.” (39 éves, diplomás, házas apa)

Az apák iskolázottsága és játéktevékenysége között nem volt érzékelhető összefüggés, ebben a vonatkozásban a szakirodalom is inkonzisztens eredményekről számolt be (Diniz et al. 2021). Viszont abban, hogy a mozgás fejlesztő hatását mennyire pontosan látták és ezáltal mennyire tudatosan választották meg annak formáit, eltérések mutatkoztak a társadalmi háttér szerint. Azt azonban mindannyian érezték társadalmi helyzetétől függetlenül, hogy fontosak azon tevékenységek, amiket együtt végeznek gyermekeikkel.

Melegség és érzékenység

Ebben a dimenzióban hangsúlyosan megmutatkozott az alanyok gyermekkorában tapasztalt apai minta, mely befolyásolta a bevonódásukat (Norman 2017). Szinte kivétel nélkül párhuzamot lehet észrevenni abban, ahogy ők maguk bánnak gyermekükkel, és ahogy ők látták korábban az apjuktól. Az alanyok apjuktól nem minden gyakorlatot, feladást vettek át, azonban mindenképp formálta apai identitásukat (Kim 2018; Norman 2017), legfőképp a szigor, a morális kérdések és az érzelmek kinyilvánítása vonatkozásában.

„Az átlag szülőhöz vagy hát a többi szülőhöz mondanám, hogy valami megragadt bennem, én is egy kicsit szigorúbb vagyok. Tudatosabb a gyerekekkel szembeni vagy a nevelésről kapcsolatosan. Én is úgy szeretném a gyereket nevelni, hogy a tisztességre, a becsületre, a tisztelet tudásra, hogy ő se kanászosodjon el annyira, mint esetlegesen a sok gyerek.” (30 éves, érettségizett, házas apa)

Természetesen ebben a dimenzióban hangsúlyos volt az is, hogy jelenlegi családjukban milyen a nemi szerepmegosztás: modern vagy inkább tradicionális (Diniz et al. 2021). Megmutatkoznak emellett a modern apák szerepkonfliktusai is (Spéder 2011), hogy félnek kimutatni érzelmeiket, és félnek, hogy esetleg nőiesnek tartják ezért őket.

„Nem nagyon tudok szeretetet adni. Talán. Vagy legalábbis feleségem szerint biztos. Én ezt így nem tudom megmondani, mert hogy nincs igazán szeretetnyelvem, mert én gyerekkoromban nem nagyon kaptam és így nincsen mintám, hogy hogy lehetne ezt tovább adni. Én annyit tudok tenni, amit teszek és a gyerekeim ezt érzik, értik...” (46 éves, diplomás, házas apa)

Megfigyelhető volt továbbá, hogy az elvált, egyedülálló apák esetében ezen dimenzió kapcsán sokkal inkább merültek fel fizikális érintésen alapuló szeretetnyilvánítási formák. Jóval érzékenyebb úton fogalmazták meg válaszukat az erre irányuló kérdések során.

„Mikor itt van akkor olyan kis ölegetős kislány. Idejön, TV-zik vagy bármit közösen csinálunk, odajön és-és szorítja a kezemet, meg fogja a kezemet és-és 9 éves. Nagy növésű gyerek, de még most hál' istennek megfogja a kezemet, ha megyünk az utcán és szokta mondani, hogy: »Apabiányom van.« És ez olyan aranyos! Jól esik!” (53 éves, szakmunkás, elvált, egyedülálló apa)

A magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők esetében ez a fajta érzelmi töltet akkor sem érte el az elváltak esetében tapasztalt mértéket, ha családjukban modern szerepmegosztás volt. Érzékelhetően nagyobb hangsúlyt fektettek erre a dimenzióra azon alanyok, ahol modern szerepfelfogás uralkodott, azonban a fizikai kontaktuson alapuló szeretetnyilvánítás kétszülős családok esetében inkább az anya szerepköréhez tartozott. Az apák esetén viszont meghatározó helyet foglalt el gyermekük érzelmi biztonsága, melyet a nyugodt családi légkör megteremtésével és a gyermek felé értő figyelemmel és támogatással való fordulással igyekeztek megvalósítani.

Kontroll

Az interjúk során az alanyok elsősorban az elektronikai eszközök használatában emeltek ki határozott korlátokat. Állításuk szerint ez az egyetlen komoly megkötés, amit mellesleg feleségükkel együtt hoztak meg annak érdekében, hogy a gyermek iskolai teljesítménye megfelelő legyen. Azt is hangsúlyozták emellett, hogy véleményük szerint ahhoz, hogy gyermekük optimálisan fejlődjön, nem szabad őket túlzottan korlátozni cselekedeteikben. A megfelelő mennyiségű kihívás, tapasztalat, a szabad világ megismerése pont, hogy fejlesztően hat gyermekükre. Ez nem feltétlenül a „kontroll” dimenzió hiányát jelenti, a kontroll itt a tevékenységek nyomon követésében és felügyeletében jelenik meg, melynek hangot is adtak. Ezen tevékenységeket a gyermek az ő felügyeletük alatt végzi, de feleségeikkel ellentétben ők jóval bátrabban „engedik el” gyermekeiket.

„Tehát nálunk például az anya az, aki jobban óv, én vagyok a megengedőbb, én vagyok, aki kevésbé figyel annyira. Tehát ő »kitolja a határokat« vagy próbálja, de azért figyelünk. Viszont megvan ez a szerepkülönbség. Ő a szigorúbb is talán...” (44 éves, főiskolát végzett, házaspár)

Erre a fajta attitűdbéli különbségre, melyben az apa és anya kiegészítik egymást, a szakirodalom is felhívta a figyelmet (Cabrera et al. 2014). Az apák jóval bátrabban teszik ki a körülöttük lévő világ kihívásainak gyermekeiket, és ingergazdag nevelésük révén hozzájárulnak gyermekük fejlődéséhez. Későbbi életszakaszokban pont ezen attitűd miatt teszik ki inkább ők kihívásoknak a gyermeket, mely kihívásokkal való megküzdésük révén fejlődhetnek, és meglátásuk szerint ennek hozama akár a nagyobb iskolai eredményességük formájában is megmutatkozhat.

Szociális és tárgyi indirekt törődés

Az alanyok mindegyikénél érzékelhető volt a „kenyérkereső” szerep betöltésére való igyekezetük, függetlenül attól, hogy mennyire törekedtek más viszonylatban is hozzájárulni gyermekük életéhez. Többé-kevésbé mindegyik alanyról megállapítható, hogy valamilyen nyíre érzékelik azt a fajta „kettős szerepelvárást”, amit Spéder (2011) fogalmazott meg. Eszerint szeretnének aktívan részt venni a gyermeknevelésben, ugyanakkor a család fő bevételi forrását is ők maguk szeretnék biztosítani, ezzel eleget téve a gyermekkorukban tapasztalt apai képek. A kérdésre miszerint: „Szokott olyan tevékenységet végezni gyermekekéért, amiket nem a gyermeke társaságában tesz?” rendszerint az elsőként felhozott példa a munkavégzés volt.

„Hát én úgy gondolom, hogy egy családapának talán az elsődleges és legfontosabb dolga, hogy legyen egy biztonságos otthon, ahol a gyerek is érzi, hogy biztonságban van, mert az olyan, mint a fának a gyökere. Hogyha ez nincs meg, és azt látja a gyerek, hogy veszekedés van vagy akár maradjunk földi dolgoknál anyagi nehézségek és abból kifolyólag korlátozva vannak bizonyos dolgokban!” (54 éves, diplomás, házaspár)

A közösség is kulcsfontosságú szerepet töltött be az alanyok között. Apai mintájuk sok esetben egyfajta „családi összetartóként” és a különböző szociális kapcsolatok forrásaként jelent meg, és ezzel a funkcióval ők maguk is azonosulnak. Az ismeretségek és kapcsolatok szerzése, építése fontos volt számukra is, ha gyermekükről volt szó.

Monitorozás

Ezen dimenzió nem minden alany esetében jelent meg közvetlenül az interjú során, azonban a legtöbb esetben véleményük, hozzáállásuk és a témákkal kapcsolatos attitűdjeik alapján lehet rá következtetni. Az apák meglehetősen diverz képet mutattak. A tradicionális szerepekkel azonosuló családokban a megkérdezett apák jellemzően kevesebb figyelmet fordítottak arra, hogy gyermekeik szociálisan és mentálisan megfelelően fejlődjenek. Felfogásuk alapján ez a dimenzió sokkal inkább az anyai szerepkörbe tartozik. A monitorozás a külföldi szakirodalom alapján is kevésbé jellemző az apákra, mint az anyákra (Coles 2015).

„Tehát pont most utaznak Olaszországba egy világversenyre azt éppen tudom, de hogy azon belül most mik a programok, meg az iskolában esetleg most-most mire készülnek vagy valami szakosodás, vagy egyéb. Tehát ezekben nem-nem... Megmondom őszintén, hogy nem tudom meg úgy nem is tartom fontosnak, hogy tudjam...” (54 éves, diplomás, házaspár)

A modern szerepfelfogású apák esetén viszont a monitorozás olyan lehetőséget jelent, melynek segítségével a komfortzónájukból való kilépés nélkül tölthetik be „kettős szerepükhöz” fűződő igényüket (Spéder 2011). Egyszerre tudnak családfenntartók lenni és tudnak részt vállalni a gyermeknevelésből, aminek a közvetlen formáihoz sok esetben nincs idejük (vagy csak kevés és ezt nem érzik kielégítőnek), vagy nem gondolják, hogy megfelelő képességekkel rendelkezének, önmagukba és képességeikbe vetett hitük

alacsony ezen tevékenységeket tekintve (Diniz et al. 2021; Norman 2017; Kim 2018). Családi szerepkörük elsődlegesen figyelemmel kísérni (monitorozni) a gyermek fejlődését, igényeit, szükségleteit, hogy szükség esetén közbe tudjanak lépni. Erre jó példa egyik alanyunk, aki gyermeke iskolájának kiválasztásakor külön figyelmet fordított arra, hogy megismerje leendő tanárai személyiségét, az iskola arculatát:

„Ezt már úgy választottuk! Tehát azt már úgy választottuk, hogy itt mit kaphat meg azt, hogy az az osztályfőnök, aki most neki osztályfőnöke, hogy azok az értékek, amiket ő képvisel és ez most nem tanári keretek között mondom, hanem mint magánemberként, amit ad a gyerekeknek. Nem csak a szakmai tudását, tehát maga az empátiája a hozzáállása a tanítási módszere.” (39 éves, diplomás, házaspár)

Összegzés

Az otthoni bevonódást tekintve minden apa valamilyen szinten, de részt vett a gyermekével kapcsolatos feladatokban, legalábbis elmondásuk alapján. Az otthoni, iskolához köthető tevékenységekbe szintén minden alany bevonódott, azonban voltak apák, akik úgy érezték, tudásuk már nem elég ahhoz, hogy ténylegesen a gyermekük segítségére legyenek a tanulmányaikban. Ezen esetek inkább a középiskolás korú gyermekeknel mutatkoztak, ahol a magasabb szintű tudás igénye mellett, megjelent a serdülőkorral járó fokozott önállósodási törekvés is, mint gátló tényező. A mozgásos tevékenységek mindenféle társadalmi háttérű alany esetében központi helyet foglaltak el, különbség csak abban volt, hogy a magasabban iskolázottak ezenkívül rendszerint említettek olyan elfoglaltságokat is, melyek a gyermek kognitív képességeit is fejlesztik (például társasjáték, „fekete-fehér-igen-nem”).

Különösen fontos volt az apák számára, hogy a gyermekeik gyakorlati tapasztalatok útján ismerkedjenek meg a világgal, és elsősorban olyan területeken akarták fejleszteni őket, melyekkel az életük egészére hatást gyakorolhatnak (pl. az akarat és önbizalom fejlesztése, társadalmi konvenciók átadása stb.). Közvetlen tevékenységeik fő motívuma a „való világgal” való megismerkedtetés volt, melynek folyamatában egyfajta „menedzserként” identifikálták önmaguk. Ebben a szerepben a két fő feladatukként a gyermekük érdeklődésének és fejlődésének nyomon követését, valamint az ennek megfelelő ingerekkel és kihívásokkal gazdag tér biztosítását jelölték meg. Ezen feladatok mentén határozták meg a gyermek számára a korlátokat, például az elektronikus eszközök használatának időkereteit is. A gyermek önállóságának kialakítása, kihívások elé állítása az olyan, iskolához szorosan kötődő otthoni cselekedeteik során is feltűnt, mint a házfeladatban vagy egy-egy tananyag elsajátításában való segédkezés.

Eredményeink az apák otthoni szerepvállalásának néhány fontos dimenzióját mutatták be. További terveink közt szerepel az alanyok számának bővítése, illetve az interjúk Atlas.ti elemzőprogrammal végzett mélyebb elemzése. További célunk, hogy az interjúk többi dimenziója alapján az apák és az iskolák közötti minőségi kapcsolattartás megvalósítására is választ találjunk.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány alapját képező kutatás a MTA-DE-Családok és Tanárok Kooperációja Kutatócsoport keretében zajlott, és a Magyar Tudományos Akadémia Közoktatás-fejlesztési Kutatási Programja támogatta. A tanulmány a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-1 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs alaphól finanszírozott szakmai támogatásával készült.

IRODALOM

- BACSKAI K. (2020) Az iskola és a család kapcsolata. *Kapocs*, Vol. 3. No. 2. pp. 13–22.
- BHARGAVA, S. & WITHERSPOON, D. P. (2015) Parental Involvement Across Middle and High School: Exploring Contributions of Individual and Neighborhood Characteristics. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 44. No. 9. pp. 1702–1719. <https://doi.org/10.1007/s10964-015-0334-9>
- BRONTE-TINKEW, J., CARRANO, J., HOROWITZ, A. & KINUKAWA, A. (2008) Involvement Among Resident Fathers and Links to Infant Cognitive Outcomes. *Journal of Family Issues*, Vol. 29. No. 9. pp. 1211–1244. <https://doi.org/10.1177/0192513X08318145>
- BURGESS, A. & DAVIES, J. (2020) Fathers and leave for parenting. How can we increase uptake? In: M. KARANIKA-MURRAY & C. COOPER (eds) *Maintaining Work-Family Well-Being*. Routledge. pp. 62–72. <https://doi.org/10.4324/9780429274336>
- CABRERA, N. J., FITZGERALD, H. E., BRADLEY, R. H. & ROGGMAN, L. (2014) The Ecology of Father-Child Relationships: An Expanded Model. *Journal of Family Theory & Review*, Vol. 6. No. 4. pp. 336–354. <https://doi.org/10.1111/jftr.12054>
- COLES, R. L. (2015) Single-Father Families: A Review of the Literature: Single-Father Families. *Journal of Family Theory & Review*, Vol. 7. No. 2 pp. 144–166. <https://doi.org/10.1111/jftr.12069>
- DINIZ, E., BRANDÃO, T., MONTEIRO, L. & VERÍSSIMO, M. (2021) Father Involvement During Early Childhood: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Family Theory & Review*, Vol. 13. No. 1. pp. 77–99. <https://doi.org/10.1111/jftr.12410>
- ELEKES Z. (2014) A család szerepe egyes serdülőkori problémák megjelenésében. In: SPÉDER Z. (ed.) *A család vonzásában – Tanulmányok Pongrácz Tiborné tiszteletére*. Budapest, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. pp. 25–47. <https://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/demografuskonyvtar/article/view/2606>
- EPSTEIN, J. L., SANDERS, M. G., SIMON, B. S., SALINAS, K. C., JANSORN, N. R. & VAN VOORHIS, F. L. (2002) *School, Family, and Community Partnerships: Your Handbook for Action*. Thousand Oaks, Corwin Press.
- FÉNYES H. & GÁL E. (2020) A nemi különbségek megjelenése az általános iskolában. *Kapocs*, Vol. 3. No. 2. pp. 91–101.
- FÉNYES H. & PUSZTAI G. (2020) Nemi szerepartitűdök és vallásosság a felsőoktatási hallgatók körében. *Szociológiai Szemle*, Vol. 30. No. 3. pp. 49–69. <https://doi.org/10.51624/SzocSzemle.2020.3.3>
- FLOURI, E. & BUCHANAN, A. (2003) What predicts fathers' involvement with their children? A prospective study of intact families. *The British Journal of Developmental Psychology*, Vol. 21. No. 1. pp. 81–98.

- GRAU-GRAU, M. (2020) Return-to-work for fathers. A Group with specific needs? In: M. KARANIKA-MURRAY & C. COOPER (eds) *Maintaining Work-Family Well-Being*. London, Routledge. pp. 50–61. <https://doi.org/10.4324/9780429274336>
- GREGOR A. (2016) A nemi szerepekkel kapcsolatos attitűdök a 2000-es években Magyarországon. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, Vol. 6. No. 1. pp. 89–111.
- IMRE N. (2015) A szülői részvétel formái és hatása a tanulói eredményességre. In: ARATÓ F. (ed.) *Horizontok – A pedagógusképzés reformjának folytatása*. Pécsi Tudományegyetem BTK PTE Neveléstudományi Intézet. pp. 127–139.
- KAPLAN TOREN, N. (2013) Multiple Dimensions of Parental Involvement and Its Links to Young Adolescent Self-Evaluation and Academic Achievement. *Psychology in the Schools*, Vol. 50. No. 6. pp. 634–649. <https://doi.org/10.1002/pits.21698>
- KIM, S. W. (2018) How and why fathers are involved in their children's education: Gendered model of parent involvement. *Educational Review*, Vol. 70. No. 3. pp. 280–299. <https://doi.org/10.1080/00131911.2017.1311304>
- KIM, S. W. & HILL, N. E. (2015) Including fathers in the picture: A meta-analysis of parental involvement and students' academic achievement. *Journal of Educational Psychology*, Vol. 107. No. 4. pp. 919–934. <https://doi.org/10.1037/edu0000023>
- KOSTERMAN, R., HAGGERTY, K. P., SPOTH, R. & REDMOND, C. (2004) Unique Influence of Mothers and Fathers on Their Children's Antisocial Behavior. *Journal of Marriage and Family*, Vol. 66. No. 3. pp. 762–778. <https://doi.org/10.1111/j.0022-2445.2004.00051.x>
- LAMB, M. E. & LEWIS, C. (2010) The Development and Significance of Father–Child Relationships in Two-Parent Families. In: M. E. LAMB (ed.) *The Role of the Father in Child Development*. New Jersey, John Wiley & Sons Inc. pp. 94–154.
- MCBRIDE, B. A., BROWN, G. L., BOST, K. K., SHIN, N., VAUGHN, B. & KORTH, B. (2005) Paternal Identity, Maternal Gatekeeping, and Father Involvement. *Family Relations*, Vol. 54. No. 3. pp. 360–372. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2005.00323.x>
- MURINKÓ L. (2014) A nemi szerepekkel és a családdal kapcsolatos attitűdök európai kitekintésben: Értékek és gyermekgondozás. *Szociológiai Szemle*, Vol. 24. No. 1. pp. 67–101.
- NEMÉNYI M. & TAKÁCS J. (2018) Családfenntartó anyák munka-magánélet harmonizációs kísérletei Magyarországon. In: GÉRING Z. & KIRÁLY G. (eds) *Dilemmák és stratégiák a család és a munka összehangolásában*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. pp. 355–380.
- NORD, C. W., BIRMHALL, D. & WEST, J. (1998) Dad's involvement in their kid's schools. *The Education Digest*, Vol. 63. No. 7. pp. 29–35.
- NORMAN, H. (2017) Paternal involvement in childcare: How can it be classified and what are the key influences? *Families, Relationships and Societies*, Vol. 6. No. 1. pp. 89–105. <https://doi.org/10.1332/204674315X14364575729186>
- PLECK, J. (2010) Paternal involvement: Revised conceptualization and theoretical linkages with child outcomes. In: LAMB, M. E. (ed.) *The Role of the Father in Child Development*. New Jersey, John Wiley & Sons Inc. pp. 58–93.
- PLECK, J. (2012) Integrating Father Involvement in Parenting Research. *Parenting-science and Practice*, Vol. 12. Nos 2–3. pp. 243–253. <https://doi.org/10.1080/15295192.2012.683365>
- PONGRÁCZ T. & S. MOLNÁR E. (2011) Nemi szerepek és a közvélemény változásának kölcsönhatása. In: NAGY I. & PONGRÁCZ. T.-NÉ (eds) *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. TÁRKI. pp. 192–206.
- PUSZTAI, G. & FÉNYES, H. (2022) Religiosity as a Factor Supporting Parenting and Its Perceived Effectiveness in Hungarian School Children's Families. *Religions*, Vol. 13. No. 10. pp. 945. <https://doi.org/10.3390/rel13100945>

- PUSZTAI, G., RÓBERT, P. & FÉNYES, H. (2023) Parental Involvement and School Choice in Hungarian Primary Schools. *Journal of School Choice*, Vol. 17. No. 1. pp. 118–135. <https://doi.org/10.1080/15582159.2023.2169812>
- SPÉDER Zs. (2011) Ellentmondó elvárások között... Családi férfiszerepek, apaképek a mai Magyarországon. In: N. ILDIKÓ & P. TIBORNÉ (eds) *Szerepváltozások: Jelentés a nők és férfiak helyzetéről 2011*. TÁRKI. pp. 207–228.
- SZALMA, I. & TAKÁCS, J. (2022) Aktív apaság Magyarországon és Európában. In: CZIBERE I. (ed.) *Családszociológiai mozaik*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. pp. 137–154.
- SZTÁRAY KÉZDY É. & DRJENOVSKY Z. (2021) Gondoskodásvizonyok a gyermekükkel otthon lévő apák családjában Magyarországon. *socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, Vol. 11. No. 4. pp. 138–161. <https://doi.org/10.18030/socio.hu.2021.4.138>
- WANG, M.-T. & SHEIKH-KHALIL, S. (2014) Does Parental Involvement Matter for Student Achievement and Mental Health in High School? *Child Development*, Vol. 85. No. 2. pp. 610–625. <https://doi.org/10.1111/cdev.12153>
- YU, J., PUTNICK, D. L., HENDRICKS, C. & BORNSTEIN, M. H. (2019) Long-Term Effects of Parenting and Adolescent Self-Competence for the Development of Optimism and Neuroticism. *Journal of Youth and Adolescence*, Vol. 48. No. 8. pp. 1544–1554. <https://doi.org/10.1007/s10964-018-0980-9>